

увага приділяється державній владі як такій, докладно вивчаються всі її гілки, органи, які їх очолюють, і т. д.

У подальшому, на рівні коледжів та університетів, набуті знання про право закріплюються і розширюються, шляхом викладання спеціальних правових дисциплін. На нашу думку, головним позитивним аспектом реалізації такої програми є не так набуті знання про право, а як виховання у громадян поваги до права, держави, її історії.

Як бачимо, правове виховання в США має системний, плановий характер, а реалізація таких програм ефективно впливає на процес правового виховання і тільки сприяє підвищенню рівня правосвідомості та правової культури.

Україна належить до держав перехідного типу, вона лише шукає правильні шляхи свого розвитку, в тому числі правового. Проте питання правового виховання суспільства повинно бути одним з головних для держави, оскільки це основа всіх майбутніх процесів державотворення.

Л. М. Герасіна, доктор соціологічних наук, професор;

В. Л. Погрібна, доктор соціологічних наук, професор

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ФАХОВОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ ЮРИСТА

Соціолого-правова парадигма не відділяє правосвідомість від такого феномену суспільного життя, як право, тому що останнє є однією з форм утілення громадської свідомості. Між тим у сучасній науці до цього часу відсутнє єдине розуміння сутності правової свідомості. Правосвідомість можуть трактувати як елемент правової ідеології, як індивідуальну або громадську психологію, що містить оціночне ставлення не тільки до чинного права, а й до колишніх правових систем, як погляди людей на перспективи правового розвитку в майбутньому тощо.

Деякі наукові школи, вказує О. С. Гречін, не вважають за необхідне вказувати на відмінності між філософським світоглядом людини та правосвідомістю фахівця-юриста. Так, представники юридичних наукових шкіл частіше вважають, що вона є відбиттям різних правових поглядів; політологи пов'язують правосвідомість з духовним відображенням політичних практик; інші – розуміють її сутність як частку системи моральної свідомості, співвідносячи з правовою етикою та ідеєю справедливості.

На нашу думку, в контексті соціолого-правового підходу «правосвідомість» доцільно вважати складовою частиною і формою суспільної свідомос-

ті, а саме – сукупністю поглядів, уявлень і переконань, теорій та ідей, які відбивають ті сфери соціальної дійсності, що містять державно-правові відносини і зв'язки. Останні, безперечно, становлять суттєвий зміст, онтологічне підґрунтя фахової діяльності юриста, реальні процеси його буття.

Виходячи з цієї дефініції, можна припустити, що фахова правосвідомість юриста має відбивати правову дійсність у вигляді спеціальних юридичних знань, правових уявлень і почуттів, оціночних ставлень до права (здатність аналізувати, зіставляти та обирати) і практики його застосування. Водночас саме правосвідомість визначає ті чи інші стереотипи правової поведінки та дій правників у юридично значущих ситуаціях (біхевіористичний аспект). Об'єктивним критерієм дійсної поваги до Права і визнання закону виступають не стільки вербальні прояви, скільки практика правового спілкування суб'єктів і рівень правомірності вчинених фахівцями спеціальних юридичних дій.

Предметом філософсько-правового аналізу правосвідомості постає її стан та різні моделі, які розрізняються між собою за якістю та ступенем інтенсивності впливу на правову поведінку людей. Щоб точно кваліфікувати зміст і стан правової свідомості необхідно мати інформацію (в т.ч. соціологічну) про те, які погляди та ідеї, уявлення, оцінки й думки посідають домінуюче місце в апараті мислення фахівця; згідно цього, – як вважає В. Щегорцов, – можна судити про стан і спрямованість правосвідомості у певний момент часу.

Більшість дослідників, які працювали в цій галузі (І. Фарбер, А. Ратинов, В. Чефранов т.і.), у головному сходяться щодо визначення структури правосвідомості. Узагальнивши це, можна позначити її змістовні елементи.

Залежно від способу відбиття правових явищ виокремлюють *пізнавальну* частину правосвідомості, тобто ідеї, знання, концепти (напр., правову ідеологію, правосудження) та *соціально-психологічну* (настанови, переживання), що є правовою психологією. Ці дві складові правосвідомості містять інтелектуальні та емоційні елементи, а також істинні, вірні знання або помилкові уявлення про правову реальність. Правова ідеологія, за суттю, більш відповідає системі поглядів і переконань, які в теоретичній формі відображають правові явища суспільного життя і демонструють усвідомлене ставлення до права. Правова ж психологія є стійкою сукупністю почуттів, звичок, настроїв і традицій, у яких виражається ставлення певних груп чи окремих індивідів до права, законності, системи юридичних установ і механізмів, що функціонують у соціумі.

Вироблення ціннісно-нормативних орієнтацій у галузі права сприяє культурі правозастосування і законності, регулює поведінку фахівців і суттєво впливає на всі сфери державно-правової діяльності. Вона забезпечує ефективність їх участі у творенні і реалізації права, виступає важливим чинником

активного забезпечення прав людини і виконання громадянських обов'язків. Правосвідомість учасників правотворчого процесу і відповідно висока культура правотворчості (законодавців, юристів-теоретиків, практиків) не є зайвою абстракцією, вона відображає готовність і вміння своєчасно юридично оцінити об'єктивність потреб у правовому регулюванні з метою адекватного забезпечення соціальних відносин. Конкуренція різних думок, підготовка спеціалістами альтернативних законопроектів, наукова і громадська експертиза на основі гласності, чітке розмежування компетенцій у правотворчому процесі, на думку В. Селіванова, – основні вимоги до культури законотворчої діяльності.

Класифікаційні підходи дозволяють за критерієм глибини відбиття правових явищ вирізнити *буденну* і *теоретичну* правосвідомість. Перший тип виникає згідно повсякденних обставин життя, має емпіричний, поверхневий характер і обмежується засвоєнням соціально-правового досвіду людини чи окремої групи. Теоретична правосвідомість, зрозуміло, найбільш притаманна фахівцю-юристу, свідчить про глибину їх знань та здатність до розуміння закономірностей правових процесів і явищ, пізнання сутності правових феноменів шляхом абстрактно-логічного аналізу фактів, їх систематизації та узагальнення на ґрунті певної методології.

Згідно широти розповсюдження певних стереотипів у правовій свідомості, можна виокремити такі її різновиди – *масову* (інколи *групову*), *локальну*, *індивідуальну* та, зрештою, *спеціалізовану* правосвідомість.

Масова правосвідомість – це правові погляди, що поділяються великими соціальними спільнотами (народ, клас, етнос); вона містить зазвичай правові ідеї та думки, розповсюджені у даному суспільстві, відбиває типові ознаки правової дійсності. Специфіка групової правосвідомості пов'язана з рядом чинників: зокр., всередині групової ідентичності часто формується специфічна правова субкультура, яка впливає на оцінку членами групи чинної юридичної системи; а відмінності правових цінностей груп пов'язані з нерівністю їх впливу на систему розподілу власності та влади, що позначається на ставленні до державного ладу і законодавства. Локальна правосвідомість – це різновид, який має територіально обмежений характер, певні субкультурні якості та обумовлений місцевими або регіональними (етнічними, культурними, релігійними та ін.) особливостями. Індивідуальна правосвідомість стає результатом правової соціалізації окремої людини, опанування нею правових цінностей групи чи суспільства, що завжди опосередковується певним змістом і досвідом її життєвого шляху.

Зрештою, спеціалізована правосвідомість властива окремим категоріям фахівців, насамперед, юристам, публічним політикам, держслужбовцями, що

виявляється у процесі виконання ними професійних функцій або відповідної політико-правової діяльності. Зростання рівня спеціалізованої правосвідомості юриста-фахівця безперечно потребує стимулювання гносеологічного напрямку в розвитку його професійного мислення:

– у теоретичному аспекті – це поглиблення правової ерудиції та перетворення знань на загальні поняття і концепції;

– у соціо професійному – це формування юридичної мотивації щодо вдосконалення чинного законодавства;

– у практичному (раціональному) – майстерне оволодіння засобами правової культури з утілення демократичних принципів діяльності державних установ, правоохоронних органів і сприяння гідній соціальній практиці реалізації права.

О. Г. Данильян, доктор філософських наук, професор

ДЕЯКІ НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

В умовах різноманітних перетворень, що відбуваються в сучасній Україні, значення правового виховання громадян суттєво підвищується. Прийняття Конституції України створило міцне та надійне підґрунтя для його здійснення на якісно новій базі. Разом із тим складні трансформаційні процеси, що позначаються на житті суспільства у цілому, негативно впливають і на вирішення питання оптимізації правового виховання. Економічна криза, неефективна політика державної влади щодо її подолання, політична нестабільність, невиконання передвиборних обіцянок політичними діячами, засильство корупції в усіх ешелонах публічної влади тільки ускладнюють ситуацію у правовій сфері та прискорюють процес втрати громадянами України як моральних, так і правових орієнтирів. Це у свою чергу призводить до різного ступеня деформації правосвідомості, погіршення криміногенної ситуації у країні, невиконання правових приписів населенням, що виступають чинниками соціальної нестабільності. Значення правового виховання за цих умов не тільки не зменшується, а навпаки, помітно зростає. Таким чином, без вжиття комплексу заходів щодо розв'язання різноманітних державних і суспільних проблем ефективність правового виховання буде несуттєвою, але саме робота у цьому напрямі покликана застерегти (навіть забезпечити) від масового падіння рівня правової культури громадян, а також сприяти її підвищенню.